

ДВА ПИСМА ДР ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА — ДР ЛАЗАРУ ТОМАНОВИЋУ

Др Владан Ђорђевић се (поред политичке) свестрано бавио и књижевном и научном дјелатношћу. Као председник српске владе и министар иностраних послова, те посланик Србије у Атини (1891—1894) и Цариграду (1900—1905), имао је прилике и могућности да користи богате архиве Беча и Цариграда.¹ Желио је да се упозна и са трајом која се налази „у Цетињској државној архиви“. Зато у писму од 10. новембра 1910. и молти др Лазара Томановића, који је био председник црногорске владе, да се „од Краљевске црногорске владе“ допусти да изврши потребне студије у овом архиву.² У писму од 12. децембра исте године Ђорђевић јавља Томановићу да је био у Бечу и да је у тамошњим архивима нашао обимну трају која се тиче црногорске историје XVIII и XIX вијека.

На основу свих ових Ђорђевићевих проучавања настале су његове запажене студије: *Црна Гора између Турске, Русије и Млетачке Републике у XVIII вијеку* (Београд 1912. године), *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку* (Београд 1912. године), *Исписи из бечких архива уз дело Црна Гора и Аустрија у XVIII веку* (Београд 1913. г.), *Црна Гора и Русија (1784—1814)* (Београд 1914), те *Црна Гора и Аустрија 1814—1894* (Београд 1924. год.).³

Др Л. Томановић, који је у млађим данима био сарадник Ђорђевићевог часописа „Отаџбина“ и који је свестрано пратио рад овог научника, радо се ставио на располагање Ђорђевићу за све оно што би му било потребно, и издејствовао му је дозволу црногорског двора за рад у Дворској и Државној архиви.⁴

¹ *Лексикон југословенских писаца*, Нови Сад 1979, 43.

² Види приложено писмо I.

³ Види приложено писмо II.

⁴ Из домаћих прибиљежака породице Томановић.

Интересантно је напоменути да су оба наведена писма која је Ђорђевић упутио Томановићу из Београда на Цетиње дошла дипломатском поштом. Посланик Србије на црногорском двору предао их је лично др Томановићу. Писма гласе⁵:

Београд, 5. новембра 1910.

Господине Председниче,

Учтиво потписани ради ево већ пета година на једном већем спису, који ће се звати „Европа и Балкан“ и у коме хоћу да спокшам написати дипломатску историју балканских држава у деведнаестом веку. Тај спис биће подељен у пет књига, за сваку балканску хришћанску државу по једна. Прва књига „Румунија и Европа“ већ је готова, и потпомолнута од књижевног фонда Илије М. Коларца, биће наштампана до краја ове године.

Сада прикупљам праћу за другу књигу: „Европа и Црна Гора“. Већ оно неизданих, до сада докумената о Црној Гори, која сам лане исписао из Ц. и Кр. Домаћег, Дворског и Државног архива у Бечу, било би ми довољно да знатно попуни радове Медаковића, Милаковића, Вашу одличну монографију о Петру II као владоцу, а тако исто и прилоге за историју Црне Горе које су публиковали: Коваљевоки, Памучина, Лавров, Ровински, Марко Драговић, Дучић и Павле Поповић. Али цео тај материјал не изгледа ми довољан за један *академијски рад* о Историји Црне Горе. За то би требало још неколико месеци радити и у Бечкој и у Цетињској државној архиви. У Бечу ми је допуштено и употребити све што се тиче Црне Горе, до 1848. г. када је садашњи Цесар ступио на владу. То би дакле опет био само торзо црногорске историје, а ја бих желио да је израдим до прогласа Краљевине.

Са тога разлога, и пре него што бих наставио свој огроман труд и, за моја средства, несразмерно велики трошак, желио бих бити сигуран да ће ми се од Краљ. Црногорске Владе допустити да извршим потребне студије и у Цетињском државном архиву.

Ако би ми се то допустило, ја бих Господине председниче не само водио рачуна о објективности, која је први услов за историчарски рад једног академика, него би водио рачуна о томе да *историја* Црне Горе не нанесе никакве политичке штете *данашњој* политици Краљ. Црногорске Владе, о чему би се она увјерила из рукописа, пре него што бих га поднео Српској Краљевској Академији наука на штампање.

⁵ Писма нам је уступила Роксанда Томановић, кћерка др Лазара, која живи у Лепетанима, у Воки Которској.

Ако ми Краљ. Црногорска Влада, ма из каквих разлога, не би хтјела или не би могла допустити да моје студије допуним на Цетињу, ја ћу онда написати моју књигу не за Академију, него за шиоу публику, као што је написана и Румунија у овом мом спису и барем неће бити моја кривица што нећу моћи наставити Историју Црне Горе даље од смрти Петра II на којој сте Ви довршили своју одличну монографију.

Молећи Вас, да по овој молби мојој, будете добри узети и заповести Његовог Величанства Краља, Вашег Узвишеног Господара, и да благоволите што скорије саопштити ми одлуку, јер се користим овом приликом да Вас замолим, Господине Председниче, да примите увјерење мог најодличнијег поштовања.

Др Владан Ђорђевић
први члан Српске Краљевске Академије наука

Друго писмо:

Београд, 12. децембра 1910. г.

Господине Председниче,

Учтив благодарим за Ваше мени драго писмо од 7. ов. м. које у толико више ценим, што знам у каквом сте огромном послу, јер сам и сам био у сличном положају.

Разлози због којих Црногорски државни архив беше оскудан у време када је Чубро Чојковић писао своју историју Црне Горе, могли су важити за време Црнојевића и теократије, али ја се надам да је он од ступања на владу Књаза Данила I много обилатији документима и, ако су ова само по годинама сређена, ја се надам у њима наћи многу драгоцену грађу. Ако ли документа нису до сада хронолошки сређена, ја мислим да би не само за моју студију, него и за Краљевску службу, било врло корисно, када би одмах наредили да један од млађих чиновника приступи томе сређивању, барем докумената која се односе на време од смрти Петра II на овамо.

Ја сам одмах, пошто сам Вам оппратио моје прво писмо, отишао у Беч, где сам у Ц. Кр. Домаћем, Дворском и Државном Архиву, као и оном Аустријског Министарства унутрашњег дела (у овом због Боке Которске) истраживао документа која се тичу црногорске историје, и нашао сам, нарочито за XVIII и почетак XIX века, доста обимну грађу коју сам издвојио, те се она сад за мој рачун преписује. Само она акта која су писана српски, преписао сам сам, и донео собом.

Докле два преписивача у Бечу преписују акта која сам ја пробрао, дотле ћу ја овде наштампати прву књигу мога списка „Европа и Балкан“. Из приложенога под ./ књижевног огласа изволећете видети садржину прве књиге. Тако би желео да израдим и другу књигу, у којој ће бити Историја Црне Горе, и остале књиге у којима мислим да изложим дипломатску историју Србије, Грчке и Бугарске.

Док наштампам и експедирујем прву књигу, стићи ће и преписи из Беча и онда ћу одмах приступити изради прве половине од друге књиге, ја бих желео да ту половину донесем сређену на Цетиње, како бих је могао понети на оцену најнадлежнијих. Ако буде живота и здравља, надам се тај посао свршити за 4—5 месеци, и онда се надам доћи на Цетиње.

На сваки начин, ја Вас молим, Господине Председниче, да примите моју срдачну захвалност за Ваше обећање: да ће ми бити на расположењу све што имате и да ћете ми бити на руци у свему.

С најодличнијим поштовањем

Др Владан Ђорђевић

На коверти је адреса:

Председнику Министар. Савета

Министру иностраних дела

Господину Др Л. Томановићу

Великом Крстоноши Даниловог ордена итд. итд. итд.

на Цетиње

приватно

На другој страни коверте пише:

Академик Др Владан Ђорђевић

добротом

Н. Пр. Г. Посланика Србије

на Двору Њ. В. Краља Црне Горе и Брда

Максим Злоковић